

при укладанні договорів (літописні згадки 907, 944, 971 років) та у приягах [2, с. 16–49]. Отже, вирази типу «Побий (убий) мене Бог», «Побий мене хрест» є пізнішими подібними відповідниками найдавніших формулювань.

Подібну природу має і форма «Хай мене дідько візьме, якщо...». Очевидно, оцей «дідько» – ніхто інший, як язичницький бог, що за християнства перетворився на нечисть. У іншому випадку його б не кликали у свідки, бо, як у найдавніші, так у пізніші часи звертатися до темних сил було не заведено. Маємо приклад міфологічної дзеркальності, коли космогонічні «верх» і «низ», «праве» і «ліве», «минуле» і «майбутнє» є не просто взаємозамінними, але одним цілим. Отже, згадки «нечистого» у клятвах – це відгомони тих архаїчних дохристиянських уявлень, коли поганські боги у народній свідомості ще мали статус «божественного».

Загалом функціональність подібних виразів під час присягання є неоднозначною. Тут маємо і відбиток уявлень про ту ж саму космогонічну модель, усі компоненти якої мають перебувати у гармонійній взаємодії (відповідно невиконання клятви, яку патронує божество, є хаотичною, руйнівною дією, отже, матиме відповідні наслідки для порушника); і акт народної юриспруденції (у серйозній справі потрібна обов'язкова запорука); і водночас елемент молитовності (тобто обрядодія, що надає словам законної чинності).

Підсумовуючи усе сказане, зауважимо, що вербальні форми спілкування здавна були й залишаються досі най-

важливішим способом реалізації людських взаємин. Етикет словесного поводження формувався на різних рівнях, знаходив відтворення у різних словесних жанрах та відшліфовувався протягом тривалого часу розвитку суспільства. Більше того, цей процес не є законсервованим, і у наш час, як бачимо це із прикладів, люди вірять у силу слова, розуміють його значення, досліджують можливості словесного впливу на окремих осіб та широкий загал. Торкнувшись таких жанрів словесного мистецтва, як замовляння, побажання, прокльони, присяги, розглянувши їхнє значення у загальній світоглядній системі нашого народу, у тому числі й в етновихованні, ми залишили поза увагою ще дуже важливі питання, як, наприклад, застосування слова і використання ораторського мистецтва у засобах масової інформації; різні табуовані шари лексики, їхню роль та місце у сучасному суспільстві й виховному процесі тощо. І хоча обсяг статті не дає змоги зупинитися на цьому, проте відкриває простір для продовження наукових розвідок.

1. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору / В. Ф. Давидюк. – Луцьк: Вежа, 1997. – 296 с. 2. Повість минулих літ // Літопис руський / Пер. с давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – С. 1–178. 3. Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.) / Сост., подготовка текстов и коммент. Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. – М.: Изд-во «Индрик», 2003. – 752 с. 4. Українські народні казки. – К.: Дніпро, 1987. – 494 с. 5. Українські народні казки: Для мол. та серед. шк. віку / Упоряд. та передм. Л. Ф. Дунаєвської. – 3-тє вид. – К.: Веселка, 1990. – 271 с. 6. Українські народні казки: Для мол. шк. віку / Передм., упоряд. та адаптація текстів Л. Ф. Дунаєвської. – 2-ге вид. – К.: Веселка, 1992. – 367 с.

Арсен Зінченко

Національна архітектурна спадщина України як соціокультурне явище: проблема історичного контекстування

Аналізуються соціокультурні підстави генералізуючих тверджень, що стосуються зв'язку між піднесенням українського монументального храмового будівництва другої половини XVII–XVIII ст. й національно-визвольною боротьбою українського народу та пов'язаними з нею соціальними трансформаціями

The work analyses socio-cultural basis for generalizing assertions regarding the connection between the rise of the Ukrainian monumental temple building in the second part of the 17th – 18th centuries and Ukrainian people's struggle for independence and related social transformations

У працях з історії української національної архітектури XVII–XVIII ст. ключову роль відіграють узагальнюючі візії, які вказують на соціополітичне та соціокультурне підґрунтя в розвитку церковної архітектури цієї доби.

Так, одним з прикметних акцентів дослідників української церковної архітектури XVII–XVIII ст. є ствердження тісного зв'язку цього будівничого піднесення з національно-визвольною боротьбою українського народу. У зв'язку з цим виникає питання про підстави чи джерельну базу для оголошення подібного зв'язку. Йдеться про важливий момент, що, зрештою, стосується загальної методології формування історичних узагальнень і їх правомірності. Очевидно, що прямої вказівки якогось джерела в цьому разі годі й сподіватися, такого джерела просто не може існувати в природі. Подібні твердження формують історики наступних епох, спостерігаючи певний набір однотипних явищ, у даному разі – об'єктів архітектурної спадщини останніх десятиріч XVII–XVIII ст.

Одним з джерел, що спонукає до актуалізації такого зв'язку є відомий пасаж із записок Павла Алепського, який в описі України доби Богдана Хмельницького, пише й про її будови – міські, оборонні та церковні. Так стосовно Обо-

дівки на південно-східній Брацлавщині мандрівник відзначає: «У місті дві дерев'яні церкви: Успіння Богородиці та св. Михайла, величаві, високі, з банями та високими відкритими дзвіницями, що їх ми бачили здалека... До цього часу ми не бачили в Козацькій державі подібної (церкви) своєю висотою й величавістю, з її п'ятьма банями...». Алепський відвідував, як він не раз пише, «маєстатичні церкви... які радували наші серця» у подорожі від Придністров'я аж до Переяслава. Логіка дослідника, який формує оцінку храмової архітектури, спиняється на відзначальних наголосах: «величаві, високі, з банями та високими відкритими дзвіницями, що їх ми бачили здалека», «до цього часу ми не бачили в Козацькій державі подібної (церкви) своєю висотою й величавістю», «маєстатичні церкви... радували наші серця». І особливо: «всі вони побудовані недавно, від часу, як до керми прийшов гетьман Зиновій Хмель» [5, с. 84]. Висота, величавість, маєстатичність і зв'язок з недавніми подіями, внаслідок яких і сформувалася Козацька держава, є ключовими в характеристиці монументальної церковної архітектури того часу.

Знаний дослідник монументальної архітектурної спадщини Стефан Таранушенко посилається на спостережен-

ня Павла Алепського. Саме в цю добу, як зазначав Таранушенко, в українській архітектурі «народилася нова естетика». І далі: «Новою стала архітектурна логіка обсягово-просторових концепцій. Новим став ідейний зміст архітектури. В архітектурних образах народ втілює почуття радості, почуття гордості, почуття свободи, здобутої ціною життя кращих своїх синів. Архітектура цієї доби – гімн торжества перемоги над віковичними могутніми і підступними ворогами» [7, с. 29]. Згодом він відзначатиме: «Ця естетика була одним з знарядь в боротьбі українського народу за соціальне й національне визволення, а в добу перемог над шляхтою [монументальні пам'ятки церковної архітектури] відображали патос, героїку і тріумф народу» [8, с. 333].

В цих обставинах органічною складовою суспільного самовиявлення народу стала монументальна архітектура. Її особливою, неповторною знаковою складовою стало церковне зодчество. Цю думку продовжував Г. Логвин, вказуючи, що велична храмова архітектура була покликана увічнити перемоги народу в боротьбі за свободу й незалежність, для втілення цієї мети найкраще відповідали тридільні та хрещаті в плані храми з композицією баштоподібних багатозаломних верхів. «Такі церкви й справді скидалися на монументи, бо вони не мали ні головних, ні другорядних фасадів і сприймалися як геометричні кристалічні структури. Щоб відчутти красу й досконалість, їх слід оглядати з усіх боків». Характеризуючи суворі інтер'єри храмів козацької доби, дослідник зазначає, що в них «лінії граней баштоподібних верхів стрімко линуть догори і на висоті першого залому зближуються, щоб у гранях першого восьмерика випростатися й прагнути вище, аби востаннє, в третій раз злетіти й зійтися в зенітній бані. Такі стрункі маси храмів, поставлених на найвиднішому місці, були для всіх видимим знаком тріумфу й козацької слави» [4, с. 6–11].

Логіка подібних висновків ґрунтується ще й на тому, що народні будівничі належали до своєї епохи й були складовою українського соціуму, співдіяли, співпереживали, мислили в тодішньому середовищі, знали й відображали його запити й потреби. Соціокультурний та соціополітичний контекст їхньої діяльності мав конкретно-історичний характер, його формувала цілком певна історична епоха. Загалом погоджуючись з акцентами, які розкривають вплив подій Визвольної війни на пробудження творчих потенцій народу, зазначимо, що ці загальні твердження потребують певної конкретизації, переведення в площину інтересів та поведінкових мотивів окремих людей чи окремих верств. По-перше, хоча б тому, що говорити про перемогу українського народу складно, оскільки його землі були розділені між Польщею та Московським царством за умовами Вічного миру, на Правобережжі збереглася польська окупація.

Тим не менше, в протистоянні релігійним утискам, обороні політичних прав руської шляхти, в обстоюванні повноти козацького реєстру та прагненні посполитих до покозачення, у творенні осередків освіти відбувалася активізація суспільної свідомості, формувалася здатність до спільної дії. Національна мобілізація уможливила численні перемоги у визвольних битвах, забезпечила поповнення козацької військово-полкової та адміністративної еліти. Вона сприяла виробленню автономних форм суспільно-політичного, правового та церковного ладу, спонукала до визнання нації козаків як дієвої сили на міжнародній арені. Масштабність і драматизм подій на українських теренах, напружена боротьба за збереження

Православної церкви й давніх традицій церковного життя, загострювали групове й індивідуальне переживання причетності до православної спільноти. Зумовлена культурною традицією християнська потреба сповіді за пройденою земний шлях спонукали козаків, шляхту та міщан робити внесок до будівництва, облаштування й оздоблення храмів. Найзаможніші зі старшинського середовища вважали за честь і особистий християнський обов'язок підтримувати запити громади у спорудженні храмів власним коштом.

На Лівобережжі в умовах обмеженої автономії Гетьманщини, старшинська верхівка одержала змогу самостійно розпоряджатися значними матеріальними ресурсами. Ця верства здобула нового соціального і майнового статусу і прагнула його демонструвати, як було в ті часи заведено, в царині храмового будівництва, в прикрашанні й оздобленні храмів. Посилили свої позиції й громади українських міст, містечок і сіл, які прагнули виявити свої можливості в цій-таки справі. Так у спільному чині громади й фундатора поставали величні символи православного церковного чину, а разом з тим і звитяги козацької нації, що утверджувала себе на своїй-таки землі.

Безсумнівною цариною успіху української спільноти стало освоєння широких просторів Слобожанщини, де впродовж XVII–XVIII ст. були засновані сотні сіл і міст, розорані вікові перелоги, збудовані численні кріпості й засічні лінії. Саме на цих теренах українських слобод і розкрилася блискуча сторінка національного творчого генія – народне дерев'яне храмове будівництво. Масштаби храмового будівництва висувають потребу в майстрах-будівничих, здатних відповісти на запити часу.

Вражає й численність споруджених храмів й територіальні обшири храмового будівництва кінця XVII–XVIII ст. як мурованого, так і дерев'яного, що само собою є свідченням ресурсної та соціальної мобілізації українського суспільства. Записи фундаторів не раз вказують на загальнонаціональне призначення їхнього пожертвування на церковне будівництво. Храм в подібних ситуаціях виступає в ролі не лише культової споруди, а й цілком певного символу самовиявлення спільноти. Аналізуючи коло фундаторів цих будівель, склад будівничих, стильові особливості споруд можемо говорити саме про національний характер цієї будівничої динаміки.

Спостереження Павла Алепського підтверджуються враженнями московського старця Леонтія (священника Іоана Лук'яновича), який на початку XVIII ст. через Україну їхав до Святої землі і залишив записки про свою подорож. Відвідавши в січні 1701 р. Глухів, мандрівник відзначає заможність його мешканців («въ немъ жителей вельми богатых много, пановъ»), а також красу міських світських і церковних споруд. «Церквей каменныхъ много; дѣвичь монастырь – предивен зѣло; соборная церковь – хороша. Очень зѣло лихоманы-хохлы затѣйливы к хоромному строению в малороссийских городѣ!» [2, с. 14]. Краса українського церковного та світського будівництва, як бачимо, була відзначена мешканцем Москви, де в цей час було чимало будівель, споруджених італійськими та місцевими будівничими.

Ще однією тезою теоретичного характеру є узагальнення про самотність українського храмового будівництва. Втім, вона може мати не лише образно-зорове, але й конкретне числове вираження як результат вимірювання й зіставлення за цими параметрами пам'яток у різних частинах України. Йдеться про залучення певних геометричних

них форм у планах і перерізах (квадрати, восьмикутники, трапеції), в об'ємному плануванні (чотирикутні й восьмикутні піраміди тощо), про числове співвідношення розмірів для визначення пропорцій будов тощо. Зрештою, й образно зорове враження може бути якнайтісніше пов'язаним з певними обрисами силуетів будівель та їхніми обсягами. На основі саме цих замірів, креслеників, планів, розмірів і світлин дослідники формують концептуальні узагальнення стосовно загального характеру української храмової архітектури, її регіональних особливостей та естетичних уподобань майстрів-будівничих та громад-замовників чи фундаторів. Подібність цих уподобань та естетичних запитів і дають підставу говорити про цілісність української церковної архітектури.

Однак теза про самобутність не постала сама собою. Вона має свою історію. Підрядне становище України у складі Російської імперії, її колоніальна залежність зумовили принципово невиділеність української архітектури як соціокультурного явища у більшості наукових праць XIX – початку XX ст. У працях відомих російських дослідників історії архітектури Ю. Кондакова, Ф. Буслаєва, В. Нарбекова, М. Покровського та ін. архітектура територій слов'янських народів імперії трактувалася в об'єднувальному дискурсі «російської архітектури» з деякими місцевими відмінностями (псковська, московська, володимиро-суздальська, київська, галицька тощо). Проте вже в останній чверті XIX ст. з'явилися дослідження, окремо присвячені архітектурі України. Проведені на рівні тогочасних європейських наукових уявлень (Г. Коваленко, В. Стасов, О. Новицький, В. Горленко, Я. Головацький), вони засвідчили розуміння української архітектури як етнокультурного явища [1, с. 214].

Формування цього погляду має свою внутрішню динаміку. Вчені київського історичного Товариства Нестора літописця почали вивчати дерев'яні церкви й досліджувати переважно церкви Правобережної України. В Кам'янці-Подільському церковні пам'ятки активно вивчало місцеве товариство старожитностей, очолюване Євтимом Сіциньським. Прикметно, що й російські дослідники історії архітектури на певному етапі стали визнавати типологічну єдність дерев'яної церковної архітектури різних регіонів України. Так, російський історик архітектури академік В. В. Суслов переконалий, що «при порівнянні донських, малоросійських і галицьких церков ми помічаємо, що всі вони мають ясний відбиток одного й того ж типу церковних будівель. Хоча донські церкви являють деяку відміну за винятковим значенням восьмикутних зрубів, тим не менш архітектура вказаних церков в південній смузі Росії й Галичини належить до одного й того самого стилю» [6, с. 34]. Він відзначає ще й те, що «багато назв окремих частин церковних споруд, способи їхньої побудови й власне терміни будівничої справи в Галичині й по всьому нашому півдні в більшості випадків однакові» [6, с. 34–35]. На думку вченого, поширення на Дону будівництва триверхих храмів свідчить про те, що «церковно-будівнича справа Малоросії та Землі Війська Донського мала безпосередній зв'язок, і що, отже, прототипом Донських церков слугували сусідні церкви Малоросії» [6, с. 42]. Цей погляд на властиво національний характер церковної архітектури закріпився працями дослідників, що брали участь в археологічних з'їздах кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, на XII археологічному з'їзді 1902 р. харківський професор Є. Редін обстоював думку, що дерев'яні церкви Харківщини мають ті самі характерні прикмети, що й церкви Лівобе-

режжя й Правобережжя і становлять складову частину української дерев'яної монументальної архітектури.

Поширеність і сталість засад архітектурної естетики пояснюється способами передачі архітектурно-будівельної інформації від учителя до учня та від громади до громади, а в ширшому сенсі обумовлюється такими значущими в релігійно-культурному житті явищами як проща до Київських святинь та подніпровських монастирів, а особливо – масштабними переселеннями українського люду на Слобожанщину. Окремі свідчення такого характеру є унікальними за своєю цінністю. Так, коли 1619 р. засновник скиту Манявського на Гуцульщині Іоїль, отримав благословення в Києві, то приніс із собою «подобіє церкви Межигорської», тобто її модель. Церква ж у Межигорі, під Києвом, ктитором якої були запорожці [9, с. 80–81], в плані була хрещатою з верхом у центрі й декоративними оздобами на раменах. Очевидно тому, що модель храму була благословлена в Києві, її сприйняли на Гуцульщині. Пієтет до Межигірського монастиря, очевидно, багато в чому пояснює те, що хрещатий храм був найулюбленишим у гуцульській школі народного будівництва. Цінність цього свідчення полягає ще й у тому, що воно підкреслює цілісність мислення українців XVII ст. на обширах від Запоріжжя до Києва й Гуцульщини в єдиному духовному й образно-мистецькому ключі [3, с. 419].

Харківський дослідник церковних пам'яток Слобожанщини протоієрей Петро Фомін відзначав значення колонізації з Правобережжя в поширенні будівництва храмів в національному стилі навіть всупереч волі церковної влади. Автор підкреслював оригінальність форм українського зодчества, традиції якого були принесені на Харківщину із Задніпров'я. Це стосується насамперед дерев'яних храмів Харківщини XVII–XVIII ст., за взірцем яких було споруджено й деякі кам'яні церкви. Дослідник подає імена кількох священиків, які прибули на Слобожанщину й стали організаторами громадського життя та будівництва храмів. «Священик Чижевський разом з черкасами вийшов з-за Дніпра, населив частину Лебедина і був будівничим Миколаївського храму. Одним з перших осадчих в Олешні у другій половині XVII ст. був священик Петро Андрійов з Браїлова» [10, с. 93–94]. Принагідно відзначимо, що за даними П. Фоміна з XVIII ст. на Харківщині збереглося 126 парафіяльних дерев'яних церков [10, с. 149–150].

Отже, широкий погляд на загальні засади храмового будівництва засвідчував спільну основу й виразні спільні риси українського церковного будівництва.

На жаль, до нас дійшли імена лише окремих будівничих храмів тих часів. Якись елементи історії спорудження величавих споруд маємо хіба що стосовно будівництва Троїцького собору в Новоселиці. Окремі уривки збереглися про те, як громада-замовник ставила завдання перед будівничим щодо зовнішнього вигляду храму. Прямих свідчень про те, якими будівничими орієнтирами, естетичними принципами керувалися зодчі, ми, на жаль, не маємо. Однак масовий характер матеріалів, одержаних під час обмірів та фотофіксації зовнішнього вигляду й конструктивних елементів церков, які були одержані наприкінці XIX і переважно в першій третині XX ст. дає значний статистичний матеріал для загальних висновків. Відтак, звернімо увагу на узагальнені спостереження Стефана Таранушенка про те, що у пам'ятках другої половини XVII–XVIII ст. «найбільшого розвитку досягла майстерність українських будівничих як в планово-об'ємній структурі, так і в розгортанні ритміки складових частин

верхів у залах, висотному розкритті внутрішнього простору» [8, с. 21]. За ним стоїть не вигадлива мистецтвознавча абстракція, а сотні обміряних церков, численні розрізи й кресленики, а отже, мистецтвознавча характеристика верифікується репрезентативним числом статистичних даних. Навіть такий складний феномен як ілюзійне збільшення у сприйманні в інтер'єрі висоти храму в порівнянні з її справжніми розмірами, якого досягали віртуози-будівничі, проаналізовано С. Таранушенком з точністю доказу геометричної задачі.

Як бачимо, багато з того, що задумувалося й закладалося майстрами храмового дерев'яного зодчества й передавалося у спадок як інтуїтивна й практично випробувана міра краси, що втілювалося в матеріялі й пластиці церковних будівель, підлягає інструментарію сучасної наукової аналітики.

1. Гончаренко М. Досвід історичних досліджень архітектури українських храмів за вибраними працями кінця XIX – початку XX ст. / М. Гон-

чаренко // Архітектурна спадщина України. Питання історіографії та джерелознавства української архітектури. – К.: Українознавство, 1996. – С. 213–219. 2. Каманин І. М. Договори о сооружении церквей в Малороссии в XVIII веке / И. М. Каманин. – К., 1904. – 14 с. 3. Логвин Г. Культурні споруди в Україні / Г. Логвин // Українці: Історико-етнографічна монографія: у 2 кн. – Офішне, 1999. – Кн. 2. – С. 417–462. 4. Логвин Г. Храми козацької доби / Г. Логвин // Народне мистецтво. – 1997. – № 1. – С. 6–11. 5. Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – К.: Довіра, 1992. – 256 с. 6. Суслов В. В. Памятники древней деревянной архитектуры в Южной России / В. В. Суслов // Суслов В. В. Очерки по истории древнерусского зодчества / В. В. Суслов. – СПб., 1889. – С. 17–51. 7. Таранушенко С. Науковий звіт по темі «Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережжя» / С. Таранушенко. – К., 1959. – 74 с., – [1] (Академія будівництва і архітектури. Відділ вивчення народної творчості та історії українського мистецтва). – (Машинопис). 8. Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України / С. А. Таранушенко. – К.: Будівельник, 1976. – 336 с. 9. Феодосій (Макаревський). Матеріали для історико-статистичного описання Екатеринославської єпархії. Церкви і приходи прошедшего XVIII столетия. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. – 1080 с. 10. Фомин П. П. Церковные древности Харьковского края / П. П. Фомин. – Х., 1916.

Людмила Касян

Відображення інтелектуально-культурного простору 60–70-х років ХХ ст. у мемуарах українських шістдесятників

У статті розглянуто мемуари українських митців-шістдесятників. З'ясовано засоби та специфіку відтворення українського інтелектуально-культурного простору 60–70-х років ХХ ст. Означено способи авторської рефлексії та оцінки.

Autobiographies and memoirs of Ukrainian artists from the «people of the sixties» are observed in the article. Means and specifics of Ukrainian intellectual and cultural space of the 60–70s years of the 20th century are cleared up. Methods of author's reflection and valuing are signified.

Із збільшенням часової дистанції все більший інтерес у істориків, письменників, літературознавців, журналістів, політологів, мистецтвознавців викликає період кінця 50-х початку 70-х років – «хрущовська відлига» і пов'язане із нею явище шістдесятництва. На думку О. Зарецького, українське відродження 1960-х років є «значною мірою підґрунтям сьогоденної етнокультурної ситуації. Відлига була спробою зняти етнокультурну деформацію та сконсолідувати державу. Тому принципово важливим уявляється аналіз відлиги саме як періоду радянської історії» [1, с. 76]. О. Пахльовська зазначає, що «шістдесяті роки, їхня пам'ять, їхня філософія, їхній спадок, їхня еволюція є палючою магматичною основою української сучасності. Тому так непросто зрозуміти суть цих років, проаналізувати їхню генеалогію, окреслити їхній контекст, простежити їхню еволютивну парадигму» [6, с. 65].

Проблематиці українського шістдесятництва як соціально-політичного, ідеологічного, філософського та естетичного феномену, творчості окремих представників цього покоління присвячено ряд досліджень в Україні та за її межами, зокрема, праці М. Жулинського, Н. Зборовської, О. Пахльовської, М. Ільницького, Л. Тарнашинської, О. Зарецького, В. Брюховецького, Г. Сивокона, Б. Рубчака, Т. Салиги, Е. Соловей, Ю. Шевельова, І. Кошелівця, О. Каленченка, Л. Медведєвої та ін.

Осмисленню шістдесятництва сприяють мемуари та автобіографії представників цього покоління, які намагаються подати власний зріз тієї складної доби, пропонують свою версію подій, у яких брали участь, своє світовідчуття і світорозуміння, свою історичну модель епохи.

Л. Левицький стверджує, що мемуарний жанр є важливим засобом осягнення історичного періоду, історичного часу, оскільки у мемуарах майже завжди присутнє відоб-

раження широкого культурно-історичного тла епохи, у якій діє і живе автор [1]. Б. Ейхенбаум образно сформулював суть мемуаротворчості як «акт усвідомлення себе в потоці історії» [10, с. 342]. Цю думку поділяє А. Тартаковський, розглядаючи мемуари як джерело історичної інформації, засіб пізнання суспільством свого минулого, як явище духовної культури загалом, а не лише власне літератури. Дослідник виділяє історичне самоусвідомлення особистості як жанротворчу ознаку мемуарів: «вони пишуться з повним розумінням можливості їх використання як джерел, розрахунок на це органічно включається у цільову установку мемуаротворчості» [9, с. 35].

Мета нашого дослідження – з'ясувати специфіку відтворення українського інтелектуально-культурного простору 60–70-х років ХХ ст. у мемуарах українських шістдесятників, розглянути способи авторської рефлексії та оцінки у мемуарних текстах.

У мемуарах і автобіографіях шістдесятників фактологічний матеріал поєднується із авторськими роздумами та коментарями, безпосередня авторська оцінка із численними інтертекстуальними вклученнями. Окремі факти висвітлюються не хаотично, а відповідно до концепції, яка впливає з авторських цілей та його життєвого досвіду. Цю особливість мемуарів польська дослідниця М. Голяшевська називає «парахудожньою побудовою», коли автор, повідомляючи події, намагається їх певним чином структурувати, замкнути у цілість, так, як це роблять письменники; одночасно намагається знайти сенс фактів, а відтак надати сенс власному життю [11, с. 32]. У мемуарному тексті з'являється впорядкованість, вивіреність і цільність. Фрагменти мемуарів, як правило, об'єднуються за допомогою однієї важливої для автора теми. Найчастіше це тема історичного часу.